

เมืองโคกไม้เดน: เมืองโบราณสมัยทวารวดีในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จังหวัดนครสวรรค์
Muang Khok Mai Den: Ancient Dvaravati community
in the Chao Phraya River Basin, Nakhonsawan Province

ชลธิชา แถวบุญตา¹ และธีระวัฒน์ แสนคำ²

Chonticha Taewboonta and Teerawatt Sankom

บทคัดย่อ

เมืองโคกไม้เดนเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่ตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในท้องที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีลักษณะผังเมืองค่อนข้างกลม มีคูน้ำและคันดินล้อมรอบทางทิศตะวันออกของเมืองโบราณมีเขาไม้เดนซึ่งเป็นภูเขาสูงๆ ตามเชิงเขาและยอดเขา มีการพบร่องรอยโบราณสถานก่อด้วยอิฐจำนวนมาก มีการขุดพบโบราณวัตถุจำพวกภาชนะดินเผาและเครื่องมือโลหะจำนวนมาก นอกจากนี้ ยังพบพระพิมพ์ดินเผาที่จารึกอักษรหลังปัลลวะ ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 ด้วยการพบหลักฐานดังกล่าวทำให้มีผู้สันนิษฐานว่าเมืองโคกไม้เดนอาจเมืองเดียวกับเมืองพระบางที่ปรากฏเรื่องราวในสมัยทวารวดี

คำสำคัญ: เมืองโคกไม้เดน, เมืองโบราณ, ทวารวดี, จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

Muang Khonk Mai Den is an ancient Dvaravati community in Chao Phraya River Basin. It located in the area which is now Tha Nam Oi sub-district, Phayuha Khiri District, Nakhon Sawan Province, Thailand. Muang Khonk Mai Den was a round shaped community sounded by moat and clay mound. There are several old archaeological sites on the eastern mountain of Muang Khonk Mai Den. Some clayware and metal tools were discovered in Muang Khonk Mai Den area. Moreover, clay Buddha amulets, which were found in this area, were inscribed with Post-Pallava script around 14th - 15th century B.E. From these historical sources, some experts believe this ancient community is Muang Prabang, an ancient community appearing in the history of Dvaravati.

Keywords: Muang Khok Mai Den, Ancient Community, Dvaravati, Nakhonsawan Province

¹ครูผู้ช่วย โรงเรียนบ้านเลิง อำเภอปากชม จังหวัดเลย สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเลย เขต 1

²กรรมการผู้รับผิดชอบหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

บทนำ

นครสวรรค์เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการค้นพบเมืองโบราณสมัยทวารวดีมากมายหลายแห่ง เกือบทุกเขตพื้นที่ของจังหวัด อาทิเช่น เมืองโบราณจันเสน อำเภอตาคลี ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการจัดพิพิธภัณฑ์จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด, เมืองทัพชุมพล อำเภอเมืองนครสวรรค์, เมืองดอนคา อำเภอท่าตะโก, เมืองดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย และเมืองโคกไม้เดนหรือเมืองบน อำเภอพยุหะคีรี

หากพูดถึงชื่อเสียงของเมืองโบราณที่มีอยู่ในเขตนครสวรรค์ หลายคนคงจะบอกว่าเมืองโบราณจันเสน แต่ถ้าหากกล่าวว่ามีคนผ่านไปผ่านมาในเขตเมืองโบราณใดมากที่สุด หลายคนคงสงสัยในคำถามและตอบไม่ได้ เพราะว่ามีเมืองโบราณแห่งหนึ่งที่ถูกถนนพหลโยธิน ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ช่วงกิโลเมตรที่ 307-308 ตัดผ่านแนวคูเมืองชั้นนอก นั่นก็คือ เมืองโบราณโคกไม้เดน

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเมืองโบราณโคกไม้เดน

เมืองโบราณโคกไม้เดนมีคูน้ำ-คันดิน (คูเมือง-กำแพงเมือง) ล้อมรอบ 3 ชั้น คูเมือง-กำแพงเมืองชั้นในมีลักษณะเป็นรูปกลม ส่วนชั้นกลางและชั้นนอกมีลักษณะเป็นรูปวงรี คล้ายกับเมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ขนาดของเมืองยาวประมาณ 1,000 เมตร กว้างประมาณ 800 เมตร ปัจจุบันเส้นทางถนนพหลโยธินหรือสายเอเชียผ่านทับคูเมือง-กำแพงเมืองชั้นนอกด้านตะวันออกไปบางตอน ทางด้านตะวันออกของเมืองเป็นแนวเทือกเขาโคกไม้เดน มีโบราณสถานซึ่งเป็นส่วนฐานของพระสถูปเจดีย์อยู่บริเวณเชิงเขาทางด้านตะวันออกและบนยอดเขา จำนวน 16 แห่ง (ธนิต อยู่โพธิ์, 2508)

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงลักษณะที่ตั้งของเมืองโบราณโคกไม้เดน (ที่มา: ธนิต อยู่โพธิ์, 2508)

สำหรับชื่อเมืองโบราณโคกไม้เดนนั้น ในทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากรเรียกว่า “เมืองบน” ในที่นี้ผู้เขียนขอเรียกชื่อว่า “เมืองโคกไม้เดน” เพราะชี้ให้เห็นถึงความเป็นท้องถิ่นและง่ายต่อการเดินทางมา การค้นหา ด้วยมีบ้านโคกไม้เดนและมีพิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน รวมทั้งมีเขาไม้เดนเป็นสัญลักษณ์ของเมือง

เหตุที่มีชาวบ้านเรียกเมืองโบราณแห่งนี้ว่าเมืองบนนั้น สืบเนื่องมาจากมีเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกัน อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาต่ำกว่าเมืองโคกไม้เดนลงไปในเขตอำเภอมนรมย์ จังหวัดชัยนาท นั่นก็คือ เมืองโบราณอู่ตะเภา เคยมีชาวบ้านเล่าว่าบริเวณนี้เป็นอู่เรือสำเภา เรียกกันว่า “อู่บน” คู่กับ “อู่ล่าง” (ธนิต อยู่โพธิ์, 2508) ซึ่งอยู่ทางใต้ที่ทุกวันนี้ยังคงเรียกว่าอู่สำเภาหรืออู่ตะเภาอยู่

ประวัติการค้นพบเมืองโบราณโคกไม้เดน

การค้นพบเมืองโบราณโคกไม้เดนเริ่มต้นจากราวกลางปี 2506 กรมศิลปากร โดยมีนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากรในสมัยนั้น ได้รับแจ้งจาก ดร.ควอริตซ์ เวลส์ (H.G. Quaritch Wales) นักโบราณคดีชาวอังกฤษ ซึ่งมีภาพถ่ายทางอากาศของทหารอังกฤษและอเมริกัน ที่ได้ถ่ายไว้เมื่อครั้งมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงให้เห็นแผนผังที่ตั้งเมืองและโบราณสถาน จะขอมาขุดค้นโบราณสถานที่วัดโคกไม้เดน เพื่อนำไปแสดงปาฐกถา ซึ่งทางกรมศิลปากรเห็นว่าดำเนินการไม่สำเร็จ เนื่องจากมีทุนดำเนินการไม่มาก จึงขอคัดลอกภาพถ่ายทางอากาศไว้ชุดหนึ่ง (เพ็ญศรี กิตตินิยม และคณะ, 2549)

ต่อมาทางกรมศิลปากรอยากให้มีการสำรวจขุดค้นให้เป็นที่เปิดเผย เพื่อประโยชน์เป็นความรู้ก้าวหน้าในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีบนผืนแผ่นดินไทย ในวันที่ 23 เมษายน 2507 กรมศิลปากรได้ส่งนายบรรจบ เทียมทัด หัวหน้าแผนกขุดแต่งและบูรณะ กองโบราณคดี กรมศิลปากร (ในสมัยนั้น) เป็นหัวหน้าคณะ มาเริ่มขุดแต่งฐานพระสถูปเจดีย์ข้างวัดเป็นแห่งแรก และนายธนิต อยู่โพธิ์ พร้อมด้วยหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์และคณะเดินทางมาตรวจการขุดค้น เมื่อวันที่ 8-9 พฤษภาคม 2507 พบว่าโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ขุดพบเป็นศิลปะสมัยทวารวดี เช่นเดียวกับที่พบที่จังหวัดนครปฐม, คูบัว จังหวัดราชบุรี, พงตึก จังหวัดกาญจนบุรี และที่อุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี (เพ็ญศรี กิตตินิยม และคณะ, 2549)

“เขาบ่อพลับ” บ้านเก่าของชาวเมืองโคกไม้เดน

จากการสำรวจของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 5 สุโขทัย เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2541 บริเวณบ้านเขาบ่อพลับ ตำบลม่วงหัก อำเภอพยุหะคีรี ซึ่งอยู่ห่างจากเมืองโคกไม้เดนลงไปทางใต้ราว 5-7 กิโลเมตร พบว่าบริเวณบ้านเขาบ่อพลับมีโบราณวัตถุจำนวนมากที่แสดงถึงการเป็นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ขวานหินขัด กำไลหินและกำไลเปลือกหอย ลูกปัดเปลือกหอย ชิ้นส่วนหอยมือเสือ เครื่องมือเหล็ก กำไลสำริด และภาชนะดินเผาทรงกลม กำหนดอายุในเบื้องต้นราว 4,500-2,700 ปีมาแล้ว

นอกจากนี้ ยังพบโบราณวัตถุในสมัยประวัติศาสตร์อีกส่วนหนึ่ง ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยสมัยสุโขทัยและเครื่องถ้วยลพบุรี และพบโบราณสถานอิฐบนยอดเขา จึงอาจเป็นไปได้ว่า ชุมชนโบราณที่บ้านเขาบ่อพลับบางส่วนได้อพยพมาอยู่ที่บ้านโคกไม้เดนในปัจจุบัน เนื่องจากมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมกว่า เพราะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีชุมชนอีกบางส่วนที่ยังอาศัยอยู่ที่บ้านเขาบ่อพลับ จนมีพัฒนาการเรื่อยมาจนถึงสมัยสุโขทัย (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

เมืองโคกไม้เดนเดิมมีชื่อว่า “เมืองพระบาง”

สำหรับชื่อเมืองบนหรือเมืองโคกไม้เดนที่เราเรียกกันอยู่ในปัจจุบันนั้น เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นกันใหม่จากสภาพพื้นที่หรือภูมินามวิทยา แต่ในสมัยทวารวดีเมื่อกว่า 1,000 ปีที่ผ่านมา นั้น เมืองโบราณโคกไม้เดนแห่งนี้มีชื่อว่า “เมืองพระบาง”

ผู้ที่สันนิษฐานว่าเมืองโบราณโคกไม้เดนแห่งนี้มีชื่อว่า “เมืองพระบาง” คนแรกนั้นคือ นายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้สันนิษฐานโดยอ้างอิงจากตำนานพระนางจามเทวี ที่เสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ได้ผ่านบ้านเมืองและสถานที่ต่างๆ ตามเส้นทาง ซึ่งมีชื่อเมืองพระบางระบุไว้ในหนังสือตำนานมูลศาสนา (ธนิต อยู่โพธิ์, 2508) ดังปรากฏความดังนี้

“...เมื่อพระนางจามเทวีได้รับโอวาทของสมเด็จพระราชบิดาแล้ว นางก็กราบทูลลาพระราชบิดาเสด็จลงมาสู่เรือแห่งพระองค์ ทันใดนั้น องค์ลูกทนต์ฤๅษีพร้อมด้วยนายคระยะะกราบทูลถวายบังคมลามาทามราชอาชญา มงคลวาทมาสู่เรือแห่งตนๆ แล้วก็ขึ้นไปโดยลำดับ พร้อมด้วยพระนางจามเทวีวันนั้นแลพระนางนำเอาริ้วพลเสนา มาครั้งนั้นตั้งเมืองโดยลำดับขึ้นมา เป็นต้นว่า เมืองพระบาง เมืองคันธิกะ เมืองบุรีรัฐ เมืองบุราจ แล้วเสด็จขึ้นมาตั้ง เมืองเทพบุรี เมืองบางพล เมืองรากเสียด เสด็จโดยลำดับขึ้นไปถึงหาดทรายแห่งหนึ่งน้ำเข้าเรือ พระนางทรงเรียก สถานที่นั้นว่าหาดเสียว แล้วเสด็จมาถึงคูแห่งหนึ่ง พระนางรับสั่งแก่แม่เลี้ยงทั้งหลายว่า ให้เอาผ้าเปียกชุ่มด้วยน้ำ ออกตาก แล้วก็ตั้งเมือง ณ ที่แห่งนั้นให้เรียกชื่อว่า เมืองตาก...” (พระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ, 2518)

จากตำนานมูลศาสนาถ้าพิจารณาร่วมกับศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 ก็จะพบว่า มี 2 เมืองที่สอดคล้องกัน คือ เมืองคนตี (คันธิกะ) และเมืองพระบาง สิ่งที่น่าสนใจอยู่ที่ว่าเมืองพระบางสมัยทวารวดีกับเมืองพระบางสมัย สุโขทัยคือที่เดียวกันหรือไม่ เพราะว่าเมืองพระบางในสมัยสุโขทัยมีหลักฐานชัดเจน คือ ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 3 (จารึกนครชุม) ที่จารึกในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไทย) กล่าวถึงการสร้างรอยพระพุทธรูป ได้ระบุว่า “...อันหนึ่งประดิษฐานไว้เหนือจอมเขาที่ปากพระบาง จารึกก็ยังไว้ทุกแห่ง...” (กรมศิลปากร, 2548) ปัจจุบันก็คือ เขากบในพื้นที่วัดวรนาถบรรพต อำเภอเมืองนครสวรรค์ ในขณะที่เมืองคนตี (คันธิกะ) อยู่ที่บ้านโคก ตำบลคนตี อำเภอเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร

แต่เมืองพระบางในตำนานมูลศาสนากับศิลาจารึกกรุงสุโขทัยอยู่แห่งเดียวกันหรือเปล่า ข้อนี้ ถ้ามุ่งเอา โบราณสถานที่ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรีเป็นหลักก็ยังมีปัญหา เพราะโบราณสถานที่ตำบลท่าน้ำอ้อยห่างลง มาจากเขากบ อำเภอเมืองนครสวรรค์ ราว 30 กิโลเมตร ถ้าพูดถึงสมัยโบราณก็ห่างมากอยู่ แต่ในบริเวณอำเภอ เมืองนครสวรรค์นั้น หากปรากฏมีโบราณสถานเก่าแก่ถึงสมัยทวารวดีไม่ จึงอาจเป็นไปได้ว่าเมืองพระบางในสมัย ทวารวดีอาจอยู่แถวอำเภอพยุหะคีรี ดังที่พบโบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีที่ตำบลท่าน้ำอ้อย แล้วต่อมาอีกราว 600 ปี เมื่อราชวงศ์พระร่วงตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นและแผ่ขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ จึงรวมเอาเมืองพระบางไว้ในพระ ราชอาณาเขต แต่ตั้งเมืองขึ้นไปทางเหนือแถวตัวเมืองนครสวรรค์ปัจจุบัน จึงเรียกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 3 ว่า “ปาก พระบาง” (ธนิต อยู่โพธิ์, 2508)

จากการสันนิษฐานดังกล่าวก็มีเหตุผลที่เป็นไปได้พอสมควร แต่ว่าตำนานมูลศาสนาเองก็ทำได้แต่เมื่อพุทธ ศตวรรษที่ 13 ไม่ ดังนั้น เมืองพระบางในสมัยทวารวดีก็ยังคงรอการศึกษาอย่างจริงจังอีกมากจากนักวิชาการด้าน ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

โบราณสถานสำคัญที่พบในเขตเมืองโบราณโคกไม้เดน

จากการสำรวจศึกษาของทางกรมศิลปากรพบว่า ในบริเวณเขตคูเมืองบนหรือเมืองโคกไม้เดนไม่พบโบราณสถานจำพวกฐานอาคาร หรือฐานสลุบเจดีย์ มีการพบเพียงเศษโบราณวัตถุกระจายอยู่ทั่วบริเวณคูเมืองทั้งชั้นในและชั้นนอก

แต่มีการพบกลุ่มโบราณสถานจำนวนมากบริเวณเชิงเขาด้านตะวันออกและบนเขากลุ่มเขาไม้เดน ส่วนใหญ่มีการพบฐานสลุบเจดีย์สมัยทวารวดีกว่า 16 แห่ง ที่เหลือก็จะเป็นซากฐานอาคารที่พอเห็นรูปร่างอยู่บ้างบนเขา

ลักษณะของสถาปัตยกรรมสลุบไม่ทราบลักษณะที่ชัดเจน เพราะว่าเหลือแต่เพียงส่วนฐาน เป็นสลุบก่องด้วยอิฐขนาดใหญ่เช่นที่พบโดยทั่วไปตามโบราณสถานในเมืองสมัยทวารวดี ฐานสลุบบางองค์มีบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน บางองค์มีทางขึ้นทางด้านตะวันออกด้านเดียว บางองค์ก็เป็นสลุบขนาดเล็กบานสี่เหลี่ยมไม่มีทางขึ้น บางองค์มีแนวก่ออิฐล้อมรอบคล้ายกำแพงแก้ว ที่สำคัญคือ มีการพบภาพประติมากรรมปูนปั้นประดับฐานสลุบเจดีย์เป็นเรื่องราวพุทธชาดก เช่น เรื่องพญาฉัททันต์ เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีภาพคนแคะและสัตว์ต่างๆ เช่น สิงห์และช้าง เป็นต้น

ภาพที่ 2 ฐานสลุบที่มีบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน ในบริเวณเชิงเขาไม้เดน

ภาพที่ 3 ฐานสลุบในบริเวณวัดเขาไม้เดน ตรงฐานเป็นช่อง เคยมีภาพปูนปั้นอยู่

นอกจากบนเขาไม้เดนจะมีการพบฐานสลุบแล้ว ยังพบร่องรอยของอาคารและแนวทางเดินอีกหลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการพบร่องรอยของอาคารที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นอุโบสถอยู่บนเขาหัว พระ เพราะพบมีการพบกลุ่มแผ่นหินตั้งหรือใบเสมาคู่ปักตามทิศทั้ง 8 ลักษณะใบเสมาไม่มีการลวดลายแต่เป็นแผ่นหิน ธรรมชาติ รูปแบบการปักหินตั้งหรือใบเสมาเช่นนี้พบได้ทั่วไปตามชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 4 ร่องรอยแนวฐานอาคารที่พบบนยอดเขาล้านทมในเขตวัดเขาไม้เดน

ทางด้านตะวันตกของเมืองริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีการพบซากสลุบที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระปรางค์ เหลือง” อยู่อีกองค์หนึ่ง ยังไม่ได้รับการขุดแต่งจากกรมศิลปากร บริเวณเนินสลุบได้พบพระซิ้งหิน ขนาด 12 x 70 x 110 เซนติเมตร มีรูขนาด 8 เซนติเมตร (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544) ด้าน ตะวันออกของพระปรางค์เหลืองมีอุโบสถเก่าที่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง-ตอนปลาย ด้านหน้าอุโบสถมีใบเสมาหรือหินตั้งขนาดใหญ่สมัยทวารวดีปักอยู่ 1 ใบ

โบราณวัตถุสำคัญที่พบในเขตเมืองโบราณโคกไม้เดน

หลังจากที่ ดร.ควอริตส์ เวลส์ และกรมศิลปากร ได้สำรวจพบเมืองโบราณแห่งนี้เมื่อปี 2507 ในปีเดียวกัน นั้น กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน ทั้งที่อยู่บริเวณเชิงเขาและบนยอดเขาใน การ ดำเนินงานได้พบโบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ เศษตะเกียงดินเผาแบบโรมัน เศียรพระพุทธรูป รูปปูนปั้น พระพิมพ์ดิน เผา ชิ้นส่วนปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรม รูปบุคคล (คนแกระ) และรูปสัตว์ (สิงห์ ช้าง และนกหัสติลิงค์) ลวดลาย ดินเผาและชิ้นส่วนจารึกอักษรขอมโบราณ จารึกคาถา “เย ธมมา”

ต่อมาในปี 2542-2543 กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดแต่งกลุ่มโบราณสถานที่ตั้งอยู่นอกเมือง บริเวณเขา โคกไม้เดนอีกครั้งหนึ่ง พร้อมดำเนินการบูรณะโบราณสถานด้วย โบราณวัตถุที่ขุดพบในการดำเนินงานครั้งนี้ ส่วน ใหญ่เป็นชิ้นส่วนปูนปั้นรูปบุคคล ที่เป็นส่วนประกอบสถาปัตยกรรม และชิ้นส่วนตะเกียงดินเผาแบบโรมันประมาณ 10 ชิ้น ดังที่พบในการขุดแต่งเมื่อปี พ.ศ.2507 (พระอธิการธีรศักดิ์ ธีรธมโม, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2551)

นอกจากนี้ ยังพบโบราณวัตถุอื่นๆ เช่น ขวานหินมีบา เครื่องถ้วยสมัยสุโขทัย เป็นต้น หลักฐานทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นลักษณะของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนลักษณะของตัวเมือง ทำให้สรุปได้ว่าเมืองโคกไม้เดนเป็นเมืองในสมัยทวารวดี (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

ภาพที่ 5 ภาชนะดินเผาทรงแก้วแชมเปญู จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน

โบราณวัตถุที่ทางกรมศิลปากรขุดพบส่วนใหญ่ได้จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ จังหวัดลพบุรี นอกจากนี้ ยังมีจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กรุงเทพมหานคร และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี

นอกเหนือจากที่เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรได้พบและรายงานแล้ว ยังมีโบราณวัตถุบางประเภทที่ไม่ปรากฏในการให้ข้อมูลของทางกรมศิลปากร แต่มีการพบในเขตเมืองโบราณแห่งนี้ ซึ่งพระอธิการธีรศักดิ์ ธีรธมโม เจ้าอาวาสวัดเขาไม้เดน ได้รวบรวมจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน (พระอธิการธีรศักดิ์ ธีรธมโม, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2551)

จารึกพระพิมพ์ดินเผาวัดโคกไม้เดน

การขุดแต่งโบราณสถานของกรมศิลปากร ได้มีการค้นพบพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งพุทธลักษณะประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปางสมาธิศิลปะสมัยทวารวดี ส่วนบนของพระพิมพ์ชำรุด พบที่ด้านตะวันออกของพระเจดีย์หมายเลข 4 วัดเขาไม้เดน อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เมื่อเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม พ.ศ.2507

รูปแบบตัวอักษรจารึกพระพิมพ์ดินเผานี้ กรมศิลปากรเรียกในทะเบียนจารึกว่า “จารึกพระพิมพ์ดินเผาวัดโคกไม้เดน” เป็นจารึกที่ใช้รูปอักษรหลังปัลลวะ จารึกอักษรไว้ที่ได้ฐาน จำนวน 2 บรรทัด ระยะเวลาการจารึก พุทธศตวรรษที่ 14-15 (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

ภาพที่ 6 จารึกพระพิมพ์ดินเผาวัดโคกไม้เดน
(ที่มา: คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

ภาษาที่ใช้จารึกเป็นภาษาบาลี คำจารึกบรรทัดที่ 1 นโมพุทธสนโม บรรทัดที่ 2 ธมมสส นโมสงฆสส คำอ่านของนายเทิม มีเต็ม อ่านตามจารึกว่า นโม พุทธสส นโม บรรทัดหนึ่ง อีกบรรทัดหนึ่งอ่าน ธมมสส นโม สงฆสส ส่วน ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร อ่าน “นโม พุทธ อนาคต ธมม อนาคต สงฆ อนาคต” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

เรื่องราวที่จารึก เป็นคำนโมสการพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ คำจารึกที่นายบุญเลิศ เสนานนท์ แปลว่า (ข้าพเจ้า) ขอถวายความนอบน้อมแด่พระพุทธเจ้า (ข้าพเจ้า) ขอถวายความนอบน้อมแด่พระธรรมเจ้า (ข้าพเจ้า) ขอถวายความนอบน้อมแด่พระสงฆ์เจ้า (กรมศิลปากร, 2529) แต่คำแปลของ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร แปลว่า “ขอนมัสการพระพุทธเจ้าไม่มีเงื่อนไขเบื้องต้น พระธรรมไม่มีเงื่อนไขเบื้องต้น พระสงฆ์ไม่มีเงื่อนไขเบื้องต้น” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุฯ, 2544)

ปัจจุบันจารึกพระพิมพ์ดินเผาวัดโคกไม้เดน ถูกเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

บทสรุป

จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมาในข้างต้น จะเห็นได้ว่าเมืองโบราณโคกไม้เดนเป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่มีขนาดใหญ่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 ที่ตั้งของเมืองอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรมอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ทางด้านตะวันออกของเมืองยังมีเขาไม้เดน ซึ่งต่อมาเป็นเสมือนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมือง เพราะเป็นที่อยู่ของสถูปและอาคารทางศาสนาจำนวนมาก ในขณะเดียวกันก็ยังคงเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์

บ้านเมืองคงมีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เพราะมีการพบทั้งคูเมืองที่ชัดเจน มีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย หากพิจารณาจากโบราณวัตถุหลายชิ้นที่พบ อย่างเช่น เศษตะเกียงดินเผา

แบบโรมัน ภาชนะดินเผาคล้ายแก้วแชมเปญ ลูกปัดแก้วหรือหิน จะทำให้เราทราบว่าชุมชนแห่งนี้ได้มีการติดต่อกับชุมชนอื่นๆภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวตะวันออกกลางและชาวตะวันตก โดยอาศัยแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันเมืองโคกไม้เดนได้กลายเป็นเมืองร้างไปแล้วกว่าพันปี แต่ด้วยความสำคัญของเมืองโคกไม้เดนในอดีต ผู้เขียนจึงอยากจะเรียกร้องให้หน่วยงานต่างๆในท้องถิ่น ทั้งเทศบาลตำบลทำนน้ำอ้อย โรงเรียนต่างๆ ใกล้กับเมืองโคกไม้เดน วัดและประชาชนทั่วไป ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญดังกล่าว แล้วนำเอาสิ่งที่บรรพบุรุษของเราทิ้งไว้มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่น และสร้างความรู้ ความรักและความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นแก่ท้องถิ่น หากเราตั้งใจทำอย่างจริงจังและจริงใจ ควณวิญญานของบรรพบุรุษและบุญกุศลจากผลงานที่ทำจะช่วยเกื้อหนุนให้เราประสบผลสำเร็จกับผลงานเหล่านี้อย่างแน่นอน

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดนครสวรรค์*. กรุงเทพฯ: cursalaadpaw.
- กรมศิลปากร. (2529). *จารึกในประเทศไทย เล่ม 1 อักษรปัลลวะหลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2548). *ประชุมจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2508). *โบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีแห่งใหม่และรายงานการขุดค้นโบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์*. พระนคร: กรมศิลปากร.
- ธิดา สารยา. (2545). *ทวารวดี: ต้นประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พระพุทธรูปและพระพุทธรูป. (2518). *ตำนานมูลศาสนา*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์.
- พระอธิการธีรศักดิ์ ธีรธมโม. (2551, 19 เมษายน). สัมภาษณ์โดยธีระวัฒน์ แสนคำ. เจ้าอาวาสวัดเขาไม้เดน ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอยะหริ่ง จังหวัดนครสวรรค์.
- เพ็ญศรี กิตตินิยม และคณะ. (2549). *ประวัติโบราณวัตถุสถานสมัยทวารวดีบ้านโคกไม้เดน*. นครสวรรค์: ทิศทางการพิมพ์นครสวรรค์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2543). *ทวารวดี ศิลปกรรมยุคแรกเริ่มในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.